

C. RESULTATE

CATEGORIILE IMPRUMUTURILOR EXISTENTE

Cap. I: Locuința și alimentațiunea

§ 98. CASA.—Oră-ce locuință țărănească are un ciardac sau pridvor și un hambar sau cameră de rezervă, în afară de beciul sau celarul ¹⁾.

La sătenii chiaburi odaia e pardosită cu scânduri, are adică o dușumea sau podélă, altminterea pămîntul e bătătorit și lipit cu lut amestecat cu balegă; de asemenea podina sau podéla de sus, tavanul, e din scânduri de brad ori de fag.

Ușa se fixeză în balamale de fier, iar ferestrele în cercevele de lemn.

Mindirul sau saltéua de lână subțire se află numai la țărani avut, care o întinde séra pe prispa unde dörme, pe când ćiuia patul e acoperit cu un chilim; altmintarea, saltéua lipsește și e înlocuită cu o cergă de lână sau cu o velință.

¹⁾ Ciardacul și hambarul nu lipsesc nici unei locuințe țărănești din Turcia. Cf. Boué II, 269: *ambar, grange avec des cloisons de branches d'arbres tressés avec des toits en paille... tchardak, grange en osier, longue et étroite, pour prendre le maïs.*

In casa țăranuluș nu se află scaune; mosaferiș sed pe paturi și lavițe, cele din urmă fiind tot un fel de paturi și înînd locul vechilor divanuri.

Soba cu ogiacul său coșul e rară în casa țărănească, unde e înlocuită cu un fel de vatră în mijlocul casei, numită mangal, pe lângă care se încaldește cei din casă. Țăranii de la câmp întrebuinteză ca combustibil tizicul, adecă baliga de vite uscată în formă de căramidă.

Lumina le o dă fitilul din opaiț, ce se aprinde cu chibrituri; iar giamurile sunt înlocuite cu burduhane sau țiple făcute din peliță din bășica bouului.

Casele din orașe au fost clădite de zidari străini și o mare parte din nomenclatura arhitectonică e de origină orientală: acaret, bina, cat, paianță; canat, cercevea, ciubuc, pervaz; dușumea, parmaclic, tavan, uluc; odaie, iatac, gherghir (corespondând hambaruluș țărănesc), beciu, bagiacă și ogiac.

Imbrăcămîntea și asternutul patuluș: ciarsaf, iorgan, macat, mindir, saltea; ferestrele sunt provedeute cu perdele, iar masa e acoperită cu o mușama. Peșchirul servă orășenuluș de ștergar pentru față și mâinile, iar țăranci și de brobodă.

Mulțimea lucrurilor casei pîrtă numele de calabalică.

§ 99. MÂNCAREA ȘI BĂUTURA.—Hrana țăranuluș constă din: ciorbă cu carne de óie sau de pasere, mai des ciorbă de borș cu ștevie roșie; pastramă cu mămăligă caldă, ghiuden și sugiuș sau cârnată cu zémă; ciulama de ghebe sau mănatarcă, gătită cu grăsime și cu făină (se mănâncă numai de cei mai avuți săteni); ghiveciu din carne cu legume și grăsime (mai ales la

țăranii din Mehedinți), iahnie de pesce și în fine zarzavaturi, mai ales pătlăgele (cele roși și sunt mai obișnuite de cât cele vinete) și năhut, mai rar dovlecei sau bamie.

Dintre fructe țăranul consumă mult: pepene verde sau lubeniță (numit și harbuz), dovleci sau bostană (fierți, mai rar copți) și pepene galben sau zemos; caise și zarzare cu cari se acrește orșavul și ciorba din postul Pascelor.

Apoi lăpturi și brânzeturi, mai ales iaurt și cașcaval: cel dintâi, lapte închieiat și acrit cu frunze de stejar, servă a răcori vara; celălalt, o brânză rotundă puțin turtită și bătând în galben, se face mai ales din lapte de oie. O altă varietate, numită „telemea“ sau brânză bulgăréscă, se face din laptele din care s'a scos untul.

Dintre dulcețuri, țăranul obișnuiesce magiunul, numit în Moldova povidă: magiunul de prune (numit și pistil) îndulcesc pâinea sau mălaiul țăranului în postul Pascelor și la Crăciun se fac colaci cu magiun; iar magiunul de bozi se consideră de popor ca bun pentru cei slabii de piept¹⁾.

Masa țărănească rotundă cu 3 picioare nu este de cât vechea sofra boierescă, ce se punea înaintea divanului pe care sedea șopești.

Bucătăria din orașe este mult mai complicată: Ciorba de fasole, fidea, griș, linte, orez, perișore, tăieți; ciorba de trahana, de căpătană de miel cu bors și de iepure cu vin; apo bulgur, cheșchet, curcut sau păpară, cușcuș etc.

Dintre tocane: capama, ciulama, musaca; cheftea, sarma, ciumlec și ghiveciu sau carne

¹⁾ Dr. Crăinicenă, *Igienea țăranului român*, p. 223.

de vînat cu pesce și cu diferite verdețuri (obișnuit și de țărani din Mehedinți); apoi iahnie (de boiu sau de pesce), pacea, pilaf și tuzlama.

In fine, plăcinte sau locmale ca: baclavale, cadaifuri, ciurechiuri, lalanghite și saraili.

In bucătăria țărănuș se văd vasele următoare: covata sau căpistere, ciaunul sau tuciul, cianacul și cazanul. La acestea se adaugă în orașe: chiupul sau borcanul, sahanul, sinia, tava, tingirea, tipsia; apoi ibricul, lighianul, sacaua; în fine, fărașul pentru strânsul gunoiului.

Țărănuș bea apa cu bărdaca, cu năstrapa și cu tinichéua; iar tivga în care duce apa la câmp se numește în Moldova matara.

Băutura spirtosă cea mai obișnuită e rachiul, care poate fi de prune (țuică), de bucate (basamac), de tescovină (boștină), din mere, pere, gherghine etc. Cel de vișină portă numele de vișinap. Sătenul bea rachiul de diminată și înaintea fiecării mâncăruri precum și la munca câmpului.

Vinul, deși interzis de Coran musulmanilor ca impur, e foarte obișnuit de clasele de jos în Turcia; de aci un sir de termeni relativi la staarea de betie: chef, mahmur, tiriachiul, turlac...

Băuturi dulci sunt balbaș și ravac.

Cap. II: Imbrăcămîntea

§ 100. Haine și postavuri. — Țărănuș și țărancă au păstrat o mare parte din hainele bogate ce împodobiau garderoba boierilor și a cocinelor din trecut. Costumul claselor nobile din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea a trecut prin diferite faze, înainte de a dispare din societatea înaltă, descin-

dând treptat de la boieră la neguțătoră și preotă, la lăutară și țigană, la haiduci și țărani, la cărămenți menținut până astăzi.

Astfel țărana (și în parte) țăranca portă până astăzi: anteriu, dulamă, fermenea, giubea, ilic, mintenă și malotea; la cărămenți se adaugă hainele țărănesc propriu-dice: gheba, ipîngéua, libadéua, sumanul și zăbunul.

Varietatea acestor numiri — anteriu, dulamă, ghebă, ipîngea, șubă, suman, zăbun — reprezintă în realitate una și aceiași haină pentru timpul rece și croită aşa că acoperă pe toate celelalte: „Deosebirea din punctul de vedere al atâtorei numiri este în legătură mai mult cu regiunea în care se portă de cât cu conformațiunea. Astfel gheba este mai mult haina delenilor, zeghea și sumanul a districtelor muntoase din stânga Oltului și din Moldova; dulama și șuba a districtelor din drepta Oltului; ipîngéua a câmpenilor din districtele din stânga Oltului și mai ales a țăranelor cărămenți cu vite...”¹⁾.

In privința colorei acestor haine țărănesc, ce diferă după localitate, reproducem constatăriile aceluiași judicator observator al țărănimii:

„In Oltenia și în județele despre Carpați, mai ales în Olt, Argeș, Muscel și Prahova, în plaiurile județului Buzău, ale Râmnicului-Sărat, haina său șuba (cum se numește în drepta Oltului) și zeghea său antiriul (cum se numește în stânga Oltului) sunt albe. In alte județe din stânga Oltului, colorea ghebel (cum se numește pe aci) este diferită, rar albă și mai numai la ciobani, mai ales civită, și uneori chiar roșcată și roșie chiar, cum este ipîngéua; aceasta se vede mult

¹⁾ Dr. Manolescu, *Igienea țăranelui român*, p. 179.

în județul Ilfov și în cele de-a lungul Dunării. În județele Moldovei, mai ales în cele de sus, această colore este în genere cărămidie închisă și chiar négră.

„In tótă țara, dulama, șuba, haina, zeghea, sumanul, ghebea, ipîngéua, antiriul —adică haina cea mai largă, cu nume diferit în deosebitele părți ale țării, are față împodobită cu găitane: negre în drépta Oltului, în județele muntouse din stânga Oltului de colore în genere tot négră, dar în multe locuri albăstrue; la Români din Moldova asemenea negre, dar la Unguri de acolo, stabiliți în județele Bacău, Roman etc., verdi“¹⁾.

Țăranul din Dobrogea pórta ghizluc, cel din Banat cabaniță și căpenég (primul luat prin mijlocirea Sérbilor, al doilea prin a Ungurilor); țăranca din Banat pórta giubeică, iar cea din Basarabia burnuz sau scurteică. Țăranii de la munte pórta peste brîu chimirul sau cingătorea de care s' legate prin curele punga cu tutun, amnarul, cremenea și cuțitul²⁾.

Membrele inferioare și-le acoperă țăranul cu ciocrele sau berneveci, la timp rece cu șalvară sau nădragă și cu poturi; iar țăranca cu fota și fusta.

Cât privesce îmbrăcămintea capulu, sătenii în localitățile de pe lângă Dunăre mai conservă datina turcescă de a-și rade părul până în creștet, respectând în acesta un petec în totă lungimea firelor lui³⁾.

Țăranca pórta numeróse și felurite brobóde

¹⁾ Ibidem, p. 86.

²⁾ Tot așa pórta Turciî în vastul lor chimir, făcut dintr'un șal lungăret înfășurat de 5-6 ori în jurul corpului, pistolele, cuțitul, basmaua, tabacherea.

³⁾ Dr. Manolescu, p. 88.

obișnuit de bumbac (iar la sărbători de boran-gic): basma, boccea, buiamă, cimbel, dirmea, maramă sau năframă, pambriū, peșchir, șal, testemel, tulpan. Sub raportul geografic și etnografic, acăstă bogată nomenclatură se repartisează astfel: femeile casnice înainte de 30 ani poartă boccele (cele de colore albă se numesc în Buzău dirmele), iar după acăstă vîrstă testemel (numit în Vlașca pambriū, în Rîmnicu-Sărat buiamă) și maramă (numită în Oltenia cărpă, în Teleorman stergher, în Argeș peșchir, în Rîmnicu-Sărat și în Moldova năframă). Femeile casnice și fetele poartă de-opotrivă basmale, cele pentru fete fiind pătrate și cu colțurile înnodate sub bărbie¹⁾. În fine, țărancele bătrâne în județele de-alungul Dunării poartă până astăzi fes sau scufie roșie cu un moț în creștet.

Un rol însemnat în costumul țărănesc îl are în fine fota, din lână negră cu alesătură colorate, purtată mai ales de munteșe; ea revine pretutindenea sub numiri variate: (cea simplă) pestelcă și vînic, în Oltenia; (cea dublă) zevelcă și opreg, peste Olt, iar în Moldova catrințe. Fotele se importau din Turcia și erau de calitate diferite.

Încălțăminte țărănuș se compune din: ciorapi sau colțuni, pantofi (numiți iminei în Moldova și fileri în Muntenia) și meșii de postav ce se poartă iarna în loc de șoșoni; apozi fizme sau ciobote, tuzluci sau turiec de dimie (numiți și colciagi), care înlocuiesc ciorapi când se încalță cu opinci, și poturi. Țăranca poartă papuci, numiți în Moldova

¹⁾ Cf. Cantemir, *Mold.* 127: Nihil turpius existimant Moldavi, quam crines feminae matrimonio junctae aut viduae apparere, et capitale habetur detegere in publico mulieris caput: contra, virgines dedecus ducunt, vel subtilissimo linteolo caput tegere: capitis enim nuditatem castitatis signum constituere.

bușmachă. În Bucovina, țărancele părtă încă conduri¹⁾.

Postavul țărănesc, de fabricațiune domestică, e în primul rînd abaua, asemenea dimia cu șaiacul, apoi sucmanul.

Abaua, un fel de pâslă albă sau negricioasă, se fabrică mai ales în Anadol și dintr'însa își facea haine dervișii și Turcii de rînd. În Bulgaria, ca și la noi, țăranca törce din păr de capră postavul ordinar numit sukno („pănură“) sau aba, și dintr'însul Bulgarul își face o haină grósă, uneori cu glugă, de vreme rea; de asemenea, în munți din Epir și din Tesalia, Arnăuții părtă mantale de aceiași stofă grosolană²⁾. La noi, abaua sau dimia poate fi de colore albă, négră, verde închis, albastru închis, cenușiu și castaniu: dintr'însa abagii fabrică abale, dulame, ghebe, ilice, ipîngele, mintene, sucmane și tuzluci, înflorate cu lânură și mătăsuri colorate, cu panglici și ćusătură de tot felul, cu bucmele, copei și paftale.

Postavul țărănesc prin exceleñă este apoi sucmanul, pe când șaiacul (care nu-i de cât o varietate de aba) servă mai ales la facerea de haine călugăresci, ca și muhaierei cel lucrat de călugărițe.

Dintre substanțele textile, bumbacul (depănat, țesut de-a gata sau netors) procură o mare parte din îmbrăcămîntea țăranului: cămașa și izmenele, nădragi și minténul de vară se urzesc din bumbac, care servă și la vătuirea zăbunelor.

¹⁾ S. Fl. Marian, *Inimormintarea la Români*, p. 64: Sub „condur“ se înțelege un fel de încălțaminte (usitată mai ales în ținutul Cernăuțenilor) care constă din două părți: *tălpari* în forma pantofilor și *cobotele* în formă de colțuni peste cari se îmbracă tălparii. Condurul se fac totdeauna din piele galbenă.

²⁾ Boué II, 201 și III, 100.

Cap. III: Domeniile Naturii

§. 101. FAUNA. — Acéstă parte este în genere puțin reprezentată și se rapórtă mai ales la animale străine de solul românesc: buga, bursuc, cacom, catîr, ciacal, colun, fil, maimuță, zagan; căteva păsări: balaban, caragace, gugusciuc, liliac; cățiva pesci: balic, calcan, șaliu; și insecte: cârcăiac.

§ 102. FLORA. — Plantele de origină orientală sînt, din contra, în număr mare și ele pot fi distribuite în categorii diferite.

specii de lemn: abanos, antep, băcan, calembec, cimșir, odagaciu, salcâm,

zarzavaturi: arbagic, bame, pătlăgele;

salate: marule, mușmule sau moșmone;

fructe: bostan, cais, curmal, dovléc (durma), dud, tistic, harburz, năhut, zarzăr (pîrga rôdelor portă numele de trufanda);

ciuperci: chilermenea, mânătarcă;

varietăți de struguri: aslan, ciauș, chișmiș, cioinag, mișchet, razachie (mustul scurs din struguri se numește ravac).

varietăți de grâu: arnăut, ceplegea.

Plante balsamice sau de ornament, dintre care cele mai căutate în orient sunt lalelele (numite și tulipan): altîngic, ambriboiu, anason, asmaciuc, caranfil, chimion, ciuin, enibahar, indrușaim, iorgovan, iucsucea, liliac, micșunea, nufăr, revent, sabor, sefterea, șiboiu, zambilă, zarnacadea.

Agricultura a r emas străină de influen a turcescă (cf. totu i arman), nu însă grădinăria și mai ales florăria. Vase de floră: ghiveciu, saxie; pătu  de floră: tarla.

§ 103. MINERALE. — Tot at t de pu in numerose ca animalele sunt și numirile de minerale:

baga, chibrit, chihlibar, cilic, farfurie, fildeş, hurmuz, iezm, mărgén, peruzea, sidef, stu-beciū, tibişir, tinichea, tuciū, tumbac, tutea : saū licide : catran, naft, sacâz.

Cap. IV : Negoṭul și profesiunile

§ 104. NOMENCLATURA COMERCIALĂ. — Dintre termenii comerciali aū rĕmas până adă în limbă : alışveriş, chesat, cişit, dever, muşteriū, saf-tea ; — dara, ghiotura, testea, top, toptan, trampă ; — curama (refenea), chilipir (ghelir), mofluz ; — bocceagiū, mămular, samsar, telal ; — dughiană, cecmegea, tarabă, tejghea ; magazie, raft, ténc ; — zaraf : baş, cusur, naht, peşin, tarapana, vere-sie ; — ciuruc, furda, marda.

Despre vechile monete, mĕsură și greutăṭi : § 91 și 92.

§ 105. MESERIİ și UNELTE. — Profesiunile și meseriile venite din Orient sint destul de numerouse și unele dintr'însele s'aū bucurat în trecut de o desvoltare mult mai însemnată de cât astădă, ca cojocarii, croitorii, giuvaergii etc. grupaṭi în numerouse corporaṭiuni saū isnafuri (§ 96). Enumerăm pe cele următoare :

băcanul (cu bacalbaşa în frunte) și unele articole coloniale: băcan (lemnul), cafea, mezetură etc. ; unt-de-lemnul se aduce în tulumură iar orezul în zimbiluri ;

bărbierul (cu berber-başa în frunte) avea mare importanṭă într'o epocă când nimeni nu se rădea singur și când rasul după datina turcescă (tot capul afară de creștetul pentru fes) era la modă ; de aci numiri de unelte și altele

ca : berbelic, cimbistră, muhurdan, perdaf, perciune, zuluf;

boiangiul, a căruă industrie era odinióră mai înfloritóre (§ 97), întrebuińta colorile cele mai variate și anume: albastru (civit, lagiverde, lullachiū, marmaziū, micșuniū); galben (naramgiū, samaniū, sarariū, turungiū); roș (cârmiziū, cicic, cicudiū, conabiū, ghiurghiuliū, ghiviziū, liochiū, pembe); și verde (ciadiriū, fistichiū, hawaiiū, lahaniū). Cu aceste colori se vopsesc chilimurile sau covórele țărănesci cu două fețe, desenate și colorate în mod artistic. Boiangiū obțin diferitele fețe cu ajutorul cârmizuluī, caraboielī, chezapuluī, zerdiciapuluī etc. De aci și terminiū: boiă, boiangerie, boiangiū, boiesc ;

casapul sau măcelarul (cu casap-bașa în frunte): but, cigher, cirviș, schimbea ; satîr, zalhana, bucciū, cazangiū, parlagiū, pastramagiū ;

cherestegiul vindea cherestele, adecă: cușacī, dulapī, pardafuri, tahtalicuri, tavanī, tinichele ;

chirurgul (numit odinióră general), la care se raportă vorbe ca nișter, serpengea și tiftic; la acestea se pot adăoga cei câțiva termini medicali : hap, magiun, miambal, revent, sinamechie, tiriac ; și bôlele: dalac (la vite) dambla (la om) și tecneffes (la cal);

ciobanul, îndeletnicire frequentă la un popor eminentamente pastoral, cunoscé terminiū speciali de: (locuințe) câslă, odaie, otac, perdea și saivan ; (brânzeturi și lăpturi) caimac, cașcaval, iaurt, maiă și telemea. Haidăul de boi se servesce de ciomagul sau sopa, își adăpostesce vitele în saiele și tamazlîcuri și le adapă la olumuri sau vaduri anumite ; baciul supraveghéză stâna și saegiul face numărătorea oilor. Un cioban chiabur sau avut în turme pôrtă în poesia populară

epitetul de (i)ortoman, un epitet aplicat apoī și haiduculuī; chindia servă ca mijloc de orientare a ȣilei atât păstoruluī cât și ȣaranuluī în genere;

cizmarul, numit cavaf și papugiū (cu cavaf-basa în frunte), cu nomenclatura-ī profesională: calup, ciriș, masat, mucava, muștea, pingea și taban; apoī pielării: meșină, saftian, teletin; și feluri de încălțaminte: condură, fileră, imineă, pa-puci (bușmachă), postală etc.

croitorul (cu terzi-bașa în frunte) cōse ti-gheluri; vechiū terminū: capladisesc, hargiu etc.; croitoriū sînt de mai multe categorii ca abagiū, asta-ragiū, ȣalvaragiū, zăbunari etc. după felurimea pos-tavuluī și a hainelor ce le împodobesc cu bucmele și ȣiretură, cu copei și paftale;

dulgherul cu burghiul, ciripia și perghelul face canatură, chepenguri, dușumele și tavanuri; apoī uluce, martace, parmace;

rahagiul, care a înlocuit pe vechiul ȣichir-giū sau cofetar, face acadele, cataifuri, corabie-le; apoī cu tahîn și nișteea prepară diferitele varietăți de halva, halviță și rahat;

șelarul face tacâmul caluluī: ciochine, cioltare, gebrele, harșale, rafturi, tafturi și teltele; apoī gârbace;

tinichegiul face ibrice, tinichele și acoperă casele cu plăci de tinichea; apoī capange sau capcane;

zidarul, în fine, cu cazmaua și urcat pe sche-le, face meremetul caselor servindu-se de ciamur, corasan și moloz; le împodobesce cu chenare și ciubuce, netedindu-le cu bidinéua.

Apoī uneltele fabricate de căldărari: cazane; de cufărari: cuti, sipete și sănduce, giamantane și gente sau ghiozdane; de ȣimplari: cercevele, pervazuri și dulapuri, lucrate cu rîndeuă.

Hamalul se servesce de macarale, potcovarul (numit înainte nălbant) întrebuițeză caiele, cherpedine, iabașale și menghinele; tabaciș se servesc de durbace și ticnele, iar țesătorii întrebuițeză mosore și darace, apoi cu calepele de tort trase pe cicaricuri și dulapuri fabrică borangicul sau melezul.

Cap. V: Epitetă și generalisări

§ 106. INSUȘIRI FISICE ȘI MORALE. — Calitățile nefavorabile denotă mai întâi defecte fisice: bondoc, chel, chior, ciolac, dizman, peltic, pipiriș, sacat, șasiu, zaif.

Apoi poreclele: babalîc, balcâz, bursuc, dalcăuc, gianabet, lichea, tălaşman, tembel... precum și o serie de noțiuni relative la prostie: budulac, mangafa, zevzec; ladeșteptă ciune: chiolhaniș, ciapcân, dahiș, ischiuzar, mehenghiș, pișicher, şiret, telpiz; la beție: mahmur, tiriachiș, turlac; la o stare posomorită: matuf, sanchiș, ursuz; la rea voință: avan, dușman, hain; la fanfaronadă: tarfara, fudul, palavragiș; și la vagabondaj: derbedeș, dulandragiș, haidamac, haimana, iabangiș, telălăș, zamparagiș.

Calitățile favorabile sunt reprezentate în forte mic număr: chiabur, cilibiș, deliș, ogurliș, sadea...

In fine, următoarele cari derivă de la nume proprii: agiamiș (litt. persan), arnăut (grău), cărjaliș, ciufut (litt. evreu), ciutac (litt. turc dobrogén) etc.

§ 107. NOȚIUNI ABSTRACTE. — Noțiunile bune sau indiferente sunt puține la număr: berechet, boiș, habar, hatîr (cherem), huzur, nazar, merchez, nurî, ogur, saltanat, şart, soiș, tabiet (chef).

Noțiunile rele saū neplăcute covîrșesc ca de obiceiū pe cele bune: belea, bocluc, bozma, chiul, cusur, dandana (tevatură), hal, marafet, maraz, moft, naz, renghiū, rizilic, rușfet, schingiū, siclet, tertip.

Nu numai că noțiunile rele sînt reprezentate în număr preponderant, dar cele bune sînt de ordină mai mult materială: *berechet* e sporul visibil al productelor câmpului, *habar* e o grijă fórte ușoră, *huzur* e pur și simplu confortul vieții, *hatîr* e o placere momentană etc.

Apoi, și acăstă considerațiune e decisivă pentru caracterul lor material, mai tóte aceste noțiuni posedă între accepțiunile lor și câte o nuanță ironică (cf. *berechet*), ce le face improprii pentru dicțiunea înaltă și solemnă¹⁾.

¹⁾ Din contra, graiul macedo-român (ca mai tóte idiomele balcanice) posedă un număr mare de împrumuturi abstractive din turcesc (cf. § 32), ceea ce dovedește o infiltrare mai profundă a elementului osmanliū ca în graiul daco-român.